Mađarska-Srbija
IPA prekogranični program

DOBRI SUSEDI ZAJEDNO STVARAJU BUDUĆNOST

Mesto obrazovanja odraslih u društveno–ekonomskom osnaženju ljudskog kapitala u Srbiji – Severnoj Vojvodini

r u k a u r u c i

Razvoj mađarskog i srpskog stručnog obrazovnog sistema odraslih kroz sposobnosti na osnovu obuke
HUSRB/0901/221/099

Projekat sufinansira Evropska unija u sklopu IPA prekograničnog programa Mađarska-Srbija

Udruženje građana "PROBITAS"
24000 Subotica
Tolstojeva 3.

Tel.: + 381 (0)24 55 78 44
Fax: + 381 (0)24 55 78 44

office@probitas.rs
www.probitas.rs

Obrazovno-kulturna ustanova "CNESA"
24420 Kanjiža
Glavni trg 9.

Tel.: + 381 (0)24 87 40 77
Fax: + 381 (0)24 87 30 43

cnesa@cnesa.rs
www.cnesa.rs

Naučnu studiju je izradila Irén Gábrity Molnár, predsednik Naučnog društva za hungarološka istraživanja na zahtev Udruženja građana "PROBITAS"

septembar 2011. g.

Članovi konzorcija koji je ostvario projekat:

Türr István Képző és Kutató Intézet Kecskeméti Igazgatósága (HU)
BKMÖ Bajai Közoktatási Intézménye (HU)
Obrazovno - kulturna ustanova "CNESA" (SRB)
Udruženje građana "PROBITAS" (SRB)

Türr István Képző és Kutató Intézet Kecskeméti Igazgatósága
6000 Kecskemét
Szolnoki út 20.

Tel.: + 36 (76) 50 22 60
Fax: + 36 (76) 50 22 91

kecskemet@tkki.hu
www.tkki.hu

BKMÖ Bajai Közoktatási Intézménye és Gyermekotthona
6500 Baja
Barátság tér 18.

Tel.: + 36 (79) 32 20 08
Tel.: + 36 (79) 32 20 08

special@freemail.hu
www.bkmo-baja.sulinet.hu

Ovaj dokument je nastao uz finansijsku pomoć Evropske unije. Sadržaj ovog dokumenta je isključiva odgovornost Udruženje građana Probitas i ni pod kakvim okolnostima se ne može smatrati zvaničnim stavovima Evropske unije i / ili Upravnog organa.

Projekt sufinansira Evropska unija u sklopu IPA prekograničnog programa Mađarska - Srbija

Mesto obrazovanja odraslih u društveno–ekonomskom osnaženju ljudskog kapitala u Srbiji – Severnoj Vojvodini

U srpskom društvu su nagomilani politički problemi, produženo trajanje strukturne transformacije u privredi i privatizacija su znatno oštetili ljudski kapital, što znači da je isti izgubio na svojoj ekonomskoj, duhovnoj i moralnoj težini. Primenom metode sekundarne analize podataka, ova studija se bavi sa privrednim okruženjem, tržištem radne snage, regionalnim razlikama, nivoima kvalifikacije ljudskog kapitala i obrazovanjem.

Hipoteze

· Ako se između privrednih subjekata i javne uprave (državnih institucija za donošenje odluka i obrazovnih ustanova) ne uspostavi suštinski dijalog koji bi se odnosio na interese ljudskog kapitala, suočavamo se sa sledećom situacijom:

· Proaktivne promene obrazovanja i politike zapošljavanja u Srbiji vrlo nesigurno slede formiranje ekonomske prostorne strukture i spore procese tranzicije. Polazeći od iskustava stečenih u Vojvodini, glavni razlog za to krije se u tome da nema adekvatne komunikacije i institucionalizovane saradnje između institucija (koje igraju važnu ulogu u razvijanju ljudskog kapitala regiona), političara i stručnjaka.

· Pojedinci (zaposlena lica, ali i nezaposleni) donose ad hok odluke, dok bi se morali prilagođavati očekivanjima tržišta. Očekivanja na tržištu rada se preobražavaju, a principi tržišne ekonomije su u Srbiji specifično kontradiktorni (loše sprovedena privatizacija, crna ekonomija, korupcija), čemu se ekonomski subjekti prinudno moraju prilagođavati.

· Centralni organi vlasti nisu voljni da žrtvuju svoj institucionalni legitimitet, čak ni prema načelima ekonomske racionalnosti, ako ta načela idu u prilog decentralizaciji. Zbog toga imamo slabe lokalne i pokrajinske (Vojvodina) privredne resurse, izostaju inicijative, kao i kreativnost koja bi sledila inostrani kapital i preduzetničku volju.

1. Društveno-ekonomski i strukturalni karakter ljudskog kapitala u Srbiji i mogućnosti regionalnog zapošljavanja

Kod stanovništva kako Srbije, tako i Vojvodine preovladava strah od nezaposlenosti, jer su, izgledi za zapošljavanje mladih stručnjaka takođe mali, dok je trajanje nezaposlenosti starije populacije vrlo dugačko (3–8 godina). U interesu zadržavanja svojih radnih mesta zaposleni su prinuđeni na kontinuirano obnavljanje svog znanja, obezbeđujući svoju stručnost posredstvom doživotnog učenja. Država prihvata izvesnu ulogu, u formi socijalnih davanja i prekvalifikacije nezaposlenih, sve to u interesu tržišta radne snage koja ne deluje dovoljno efikasno. Međutim, to nije dovoljno, jer time država radi na ispravljanju posledica, a ne na otklanjanju uzroka. U vreme višestruke krize u Srbiji je ljudski kapital postao „ranjiv", došlo je do porasta nezaposlenosti, stoga privreda ne funkcioniše, dok tržište radne snage otkazuje svoje prirodno delovanje. Srbija (bez inostranih kredita) još uvek nije pripremljena da rešava krizne situacije, još uvek nije dovršila sprovođenje ekonomskih reformi. Inače, kašnjenjem u primeni novih tehnologija, preduzeća bivaju istisnuta sa tržišta. Tokom 1990–tih godina je nezaposlenost u Srbiji kontinuirano rasla: 2003: 30% (Stojić, Atanasov, 2004). Kao posledica promene strukture privrede i privatizacije, a nezaposlenost je udvostručena u periodu 2001–2006., sa 11% povećana je na 21,6% (Arandarenko–Ognjenović, 2008). Egzistencijalne mogućnosti u sivoj ekonomiji 2000. godine potražila je 1/5 nezaposlenih i 1/4 zaposlenih u javnoj sferi (Stojić, Atanasov, 2004). Broj onih koji rade „na crno" procenjen je 2002. godine na pola miliona (Marjanović, 2002). Prema izveštaju Svetske banke iz 2006. u Srbiji 43% ukupno zaposlenih zapošljava nezvanični sektor, odn. kod poslodavaca radi 26,7% ilegalno zaposlenih (Arandarenko–Ognjenović, 2008).

1. dijagram: Kretanje broja zaposlenih u slučaju pojedinih svojinskih oblika u Srbiji u periodu 2004-2007.
(Vidi društveni, privatni, državni sektor i ostalo)

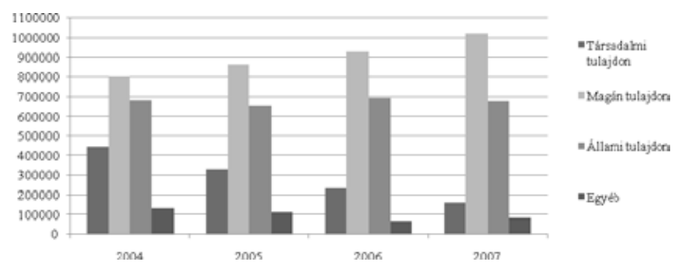

Izvor: na osnovu Domazet – Zubović, 2009 pripremio Zoltan Takač.

Upadljiv je (1. dijagram) neprestani rast zaposlenih u subjektima u privatnoj svojini, odnosno kontinuirano opadanje zaposlenih kod privrednih subjekata u društvenoj svojini. Pošto struktura krupnih preduzeća u prethodnoj društveno–ekonomskoj formaciji nije bila konkurentna, njihova su mesta zauzele mala i srednja preduzeća, u kojima je zaposleno deset, odnosno manje od deset osoba.[1] (2. dijagram).

2. dijagram: Udeo zaposlenih unutar strukture preduzeća 2002. i 2007. godine.

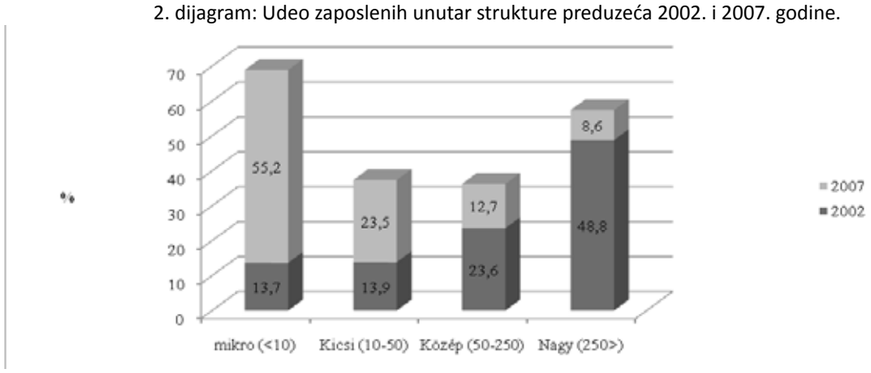

Izvor: na osnovu Domazet – Zubović, 2009 pripremio Zoltan Takač.

Razvojni potencijal malih preduzeća je slab, tj. privatni sektor nije u stanju da sa adekvatnom brzinom i odgovarajućim kapacitetom apsorbuje radnu snagu koja je dospela na tržište rada sa radnih mesta ukinutih u društvenom sektoru. Poznate fleksibilne forme zapošljavanja uglavnom nisu prisutne na srpskom tržištu radne snage (parcijalno radno vreme, samozapošljavanje) (Stojić, Atanasov, 2004). Ovi oblici zapošljavanja se javljaju prvenstveno u krugu nisko kvalifikovane radne snage. Svega 13% registrovanih nezaposlenih lica obavlja povremeni, sezonski rad i rad na određeno vreme (Arandarenko–Ognjenović, 2008).

Izveštaj izrađen na osnovu metodologije EUROSTAT–a o stanju radne snage za 2009. godinu[2]: ukupan broj stanovnika Srbije iznosi: 7.528.262, od toga je broj mlađih od 15 godina 1.177.934 (16%), dok je broj starijih od 15 godina 6.350.328 (84%). Zaposleno je 35,1% stanovnika starijih od 15 godina, 6,5% je nezaposleno, dok je 42,8% referentne srpske populacije neaktivno. Ukupan broj neaktivnog stanovništva iznosi 3.219.048, dok je broj aktivnih stanovnika 3.131.280 (ARS, 2009). Zaposleno je 84% aktivnog stanovništva, dok je 16% nezaposleno. Raspodela zaposlenih: *(1)* radnici zaposleni kod poslodavaca 1.780.758 (57%), *(2)* samozaposleni 626.999 (20%), od kojih je 83% samostalnih preduzetnika, i najzad *(3)* broj onih koji su članovi porodice na ispomoći je 234.929 (7%). 97% zaposlenih radnika radi u punom radnom vremenu, proporcija onih koji obavljaju posao u parcijalnom radnom vremenu je niska i iznosi svega 3% (ARS, 2009). Stopa zaposlenosti srpskog radno sposobnog stanovništva (51%) je niska u evropskim relacijama. 70% zaposlenih je 2009. radilo kod poslodavaca koji raspolažu privatnom imovinom, 27% zapošljava država, dok u društvenim i drugim svojinskim oblicima radi 3% zaposlenih (ARS, 2009).

Do najdrastičnijih gubljenja radnih mesta u 2009. godini je došlo u sledećim granama: prerađivačka industrija 23%, trgovina 23%, obrazovanje 15%, poslovanje nekretninama 9%, građevinska industrija 6%, saobraćaj i ugostiteljstvo 4-4%. Među nezaposlenima dominiraju oni koji imaju srednju stručnu spremu (68,5%). Ponuda radne snage koju oni reprezentuju nije odgovarajuća. Potrebne su reforme stručnog obrazovanja, potrebna je institucionalizacija obrazovanja odraslih i doživotnog učenja, ima potrebe za znanjem i za kompetentnošću (Gábrity Molnár, 2008, Takács, 2008b). Nezaposlenost je izrazito visoka među mladima. Približno 50% ukupnog broja nezaposlenih dolazi iz redova populacije mlađe od 34 godine. 36% nezaposlenih traži posao po prvi put, a 65% među njima čeka na zapošljavanje 1–10 godina, omasovljavajući na taj način trajnu nezaposlenost. 10% nezaposlenih čeka na prvo radno mesto 1–2 meseca, 12% 3–5 meseci, a 13% ih čeka na zapošljavanje čak i po godinu dana.

[1] U Srbiji, 2006. godine, je 99,3% novoosnovanih firmi padalo u kategoriju malih odnosno mikro preduzeća (*Arandarenko–Ognjenović,* 2008).
[2] ARS - Anketa o radnoj snazi, 2009

Na osnovu podataka koje je sumirao Republički zavod za statistiku, 70% potrebe poslodavaca se odnosi na kvalifikovanu, stručnu radnu snagu, dok 30% na nekvalifikovanu. U 72% slučajeva radna snaga se zapošljava na određeno vreme, dok se zapošljavanje na neodređeno vreme desi u 28% slučajeva (NSZZ, 2009).

2. Gubici u ljudskom kapitalu – emigracija, odliv mozgova

Migracija stanovništva prema inostranstvu je u Srbiji pojava stara gotovo jedan vek. U pogledu motiva i intenziteta ovih kretanja opažamo različite talase (Gredelj, 2006):

· Talas emigracije najsiromašnijih slojeva tokom 1920-tih godina.

· Odlazak političke emigracije posle II svetskog rata.

· Ekonomski emigranti Titove „politike otvaranja“ od sredine 1960–tih godina (gastarbajterski statusi). Broj radno sposobne populacije, koja je organizovano i kontinuirano odlazila (Gábrity Molnár, 2006b), tj. onih emigranata koje je tadašnji jugoslovenski socijalistički državni aparat nazvao „radnicima na privremenom radu u inostranstvu“ bio je u stalnom rastu od 1971. U poređenju sa 1971. godinom, 1991-e je za 51,1% više jugoslovenskih državljana potražilo ličnu i egzistencijalnu afirmaciju u inostranstvu. Prema nekim procenama, u inostranstvu živi 2,5 miliona (prema drugim pak četiri miliona)[3] osoba srpskog porekla (Gredelj, 2006).

· Oni koji su u inostranstvo otišli za vreme jugoslovenskih ratova (prema procenama 200 000–500 000 osoba), predstavljaju talas izbeglica rukovođenih političkim, ekonomskim i bezbednosnim motivima.

· U naše vreme dominira „odliv mozgova“, što znači, da se nastavlja proces započet tokom 1990–tih godina (Arandarenko–Ognjenović, 2008). Dve trećine studenata sa tehničkih fakulteta bi posle diplomiranja želeo da potraži posao u inostranstvu. 50% emigranata je ispod 40 godina, dok 75% ima manje od 45 godina (Marjanović, 2002).

Posle promena do kojih je došlo 1990–tih godina i Mađarska se našla među ciljnim državama.[4] Period pre Šengena između 2001. i 2008. godine obeležen je kontinuiranim iseljavanjem. Budimpešta i peštanska županija postaju centri opšteg dinamičnog useljavanja u Mađarsku, dok je Vojvodina središnji region iseljavanja. (Kincses–Takács, 2010).[5]

Gubici koji proističu iz emigracije imaju ljudsko, materijalno, odnosno demografsko obeležje, a kao posledica toga pojavljuje se „oslabljeni region i nedostatak njegovih razvojnih mogućnosti“. Manjak stručnjaka postaje izvor brojnih daljih problema: usporavanja privrednog razvoja, opadanja produktivnosti rada, nedostatka inovacije, tehnološkog zaostajanja, postepenog gubitka konkurentnosti. U vezi sa odlivom mozgova Gredelj (2006) pominje problem „reprodukcije naučnika i istraživača“[6] „disperzije intelektualnog kapitala“, dok drugi stručnjaci opet pominju problem „nenadoknadivosti profila“ (Gábrity Molnár 2008).

3. Vojvodina i regionalne neravnomernosti – školovanost

U makro-regionalnoj komparaciji pokazatelji u Pokrajini su nepovoljniji na svim područjima zapošljavanja i nezaposlenosti (Đurđev, 2009). Važno je, međutim, istaći da je u godinama koje su prethodile ekonomskoj i političkoj krizi, Vojvodina je s tačke gledišta radne snage bila jedan od najrazvijenijih regiona zemlje. U Vojvodini je, nažalost, došlo do izjednačavanja mladog i starog kontingenta stanovnika, dok se u isto vreme može primetiti i kontinuirano opadanje broja muškaraca. Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva u Vojvodini iznosi, u slučaju muškaraca, 70,8%, a u slučaju žena 50,7%. Stopa nezaposlenosti je 2008. godine u slučaju žena bila veća za 3,6% i iznosila u Vojvodini 15,9%. Stopa aktiviteta radno sposobnog stanovništva regi-

[3] Strategija za upravljanje migracijama = Službeni Glasnik RS. Br. 59/2009.
[4] Smer kretanja emigracije su do kraja 1980–tih godina bile zemlje Zapadne i Srednje Evrope: SRN, Austrija i Francuska. 92% je išlo u Evropu, dok 7,2% u zemlje izvan Evrope, u prekomorske zemlje (*Gábrity Molnár,* 2006a, 2008a). Nemačka je najprivlačnija zemlja za jugoslovenske migrante, radnike, izbeglice, azilante i političke emigrante. 1990. Pavlica izveštava o 600 000 Jugoslovena, što iznosi 25% domaćih emigranata, prema podacima popisa stanovništva iz 1991. godine. Iza Nemačke dolazi Austrija (22,5%), Švajcarska (14,1%), Francuska (7,7%), Švedska (3,5%), SAD (6,3%), Kanada (2,2%), Australija (1,9%). Posle 1990. Nemačka beleži masovni priliv izbeglica: do 1994. godine 316 243 lica, a zatim u periodu 1995-1999. novih 156 645 lica sa izbegličkim pravom (*Pavlica,* 2005). Napomena: Tokom pet godina je u Nemačku stiglo približno toliko jugoslovenskih izbeglica, koliko je izbeglica ukupno stiglo u Mađarsku između 1988. i 1999. godine iz Evrope i sveta.
[5] Emigracijom u Mađarsku najviše su pogođena sledeće opštine: Subotica (3365 lica), Senta (1951), Novi Sad (1020), Bačka Topola (705), Kanjiža (694), Stari Bečej (524) i Zrenjanin (508); otprilike 88% pristiglih iz Srbije emigriralo je sa teritorije Vojvodine. S druge strane, najviše preferirana mesta Mađarske, kao ciljne teritorije su Segedin (4481), Budimpešta (3 896), Kečkemet (499) i Baja (336). (*Kincses–Takács*, 2010).
[6] U periodu 1979-1994 je iz institucija za naučna istraživanja u Srbiji otišlo 1 256 osoba (10% naučne elite). Više od polovine tih emigranata je bilo ispod 40 godina starosti, najviše istraživača iz oblasti prirodnih nauka (iz oblasti fizike, hemije, matematike, zdravstva i elektronike). Nekih tri milijardi dolara uloženih u njihovo školovanje predstavlja direktan gubitak za Srbiju, a da indirektne posledice i ne računamo (*Gredelj*, 2006.).

ona je niža za 2,2% od stope aktiviteta u Srednjoj Srbiji. Nezaposlenost je u Vojvodini viša nego u Srbiji, odnosno u Centralnoj Srbiji i iznosi 15,8% (1. tabela, 3. dijagram).

1. tabela: Pokazatelji zaposlenosti u regionalnoj komparaciji

	Vojvodina	Centralna-Srbija	Srbija
Stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva	60,8%	63,0%	62,7%
Stopa zaposlenosti radno sposobnog stanovništva	52,2%	53,9%	53,7%

Izvor podataka: Đurđev, 2009.

U periodu između 2005-2009. može se uočiti opadanje u Vojvodini. Nezaposlenost je rasla, dok su s druge strane stope aktivnost i zaposlenosti opale.

3. Dijagram: Kretanje karakteristika nezaposlenosti, zaposlenosti i aktivnosti vojvođanskih stanovnika starijih od 15 godina u periodu 2005-2009. *(Vidi stopu aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti stanovništava)*

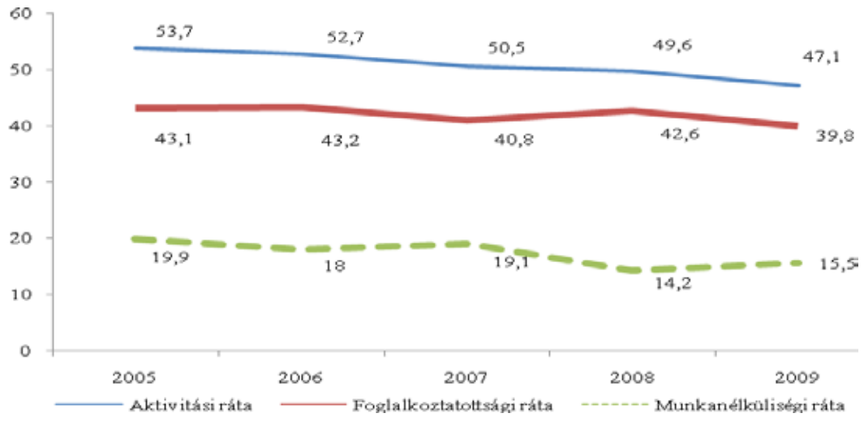

Izvor: na osnovu podataka CESS, 2009, ARS, 2009 dijagram izradio Zoltan Takač.

U strukturi zaposlenih dominantna je proporcija zaposlenih muškaraca: 72,9%, zatim slede samozaposleni sa 22,7% i zaposleni u domaćinstvu sa 4,4%. U strukturi zaposlenih prema svojini, sledstveno procesima privatizacije 2008. godine, zaposleni iz regiona su bili podeljeni: privatna svojina 60,5%, državna svojina 29,5%, neregistrovana privatna svojina 4,6%, odnosno (još postojeća) društvena svojina 3,7% (Đurđev, 2009). Suprotno iskustvima razvijenih zemalja među privrednim granama preovlađuje proporcija učešća zaposlenih u poljoprivredi (u šta se ubrajaju i šumska i vodoprivredna gazdinstva) sa 23,3%, zatim dolazi prerađivačka industrija sa 21% i trgovina sa 15,6%.

U Vojvodini ponuda tržišta radne snage reprezentovane od strane Pokrajinskog sekretarijata za rad izgleda ovako: u velikoj proporciji su prisutni nezaposleni bez radnog iskustva, mladi i žene, te oni koji traže prvo zaposlenje, pripravnici, invalidi, osobe starije od 50 godina i izbeglice. (Šuljmanac–Šećerov–Durman, 2006). U Pokrajini je 2009. godine broj nezaposlenih bio 199 902. Od toga 12,4% sačinjavaju predstavnici generacije od 25–29 godina. Među nezaposlenima 26,7% čeka na posao godinu dana, a 22,2% čeka čak i po dve godine. Prosečno vreme čekanja na posao iznosi 48 meseci (Sokić M., 2009).

Pitanje zapošljavanja je u rukama centralnih organa vlasti Srbije: Ministarstva za privredu i regionalni razvoj, Ministarstva za rad i socijalnu politiku, odnosno delimično spada u nadležnost Ministarstva za omladinu i sport.[7] Institucionalna modernizacija

[7] Zakon o ministarstvima = Službeni Glasnik RS. Br. 65/08

politike zapošljavanja bi značila uspostavljanje efikasne koordinacije između tih institucija i Ministarstva za prosvetu i obrazovanje (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Nacionalna služba za zapošljavanje koji dopunjava rad Ministarstva za privredu i regionalni razvoj obavlja praktične zadatke vezane za promene na tržištu radne snage, za nezaposlenost, prekvalifikaciju itd. Inače, uredi koji deluju na nivou okruga čija je ekonomska snaga slaba obavljaju poslove vezane za lokalno–regionalno zapošljavanje–nezaposlenost.

U Vojvodini, u formi prenetih nadležnosti – na regionalnom nivou (takođe) dolazi do izražaja arsenal mogućnosti politike zapošljavanja.[8] Pokrajinski sekretarijat za privredu ne raspolaže, kao ni Ministarstvo za privredu i regionalni razvoj, posebnim sredstvima za sprovođenje politike zapošljavanja. Nosilac celokupne regionalne politike zapošljavanja je Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova[9], koji je ujedno i praktični izvršilac regionalne politike zapošljavanja, i koji podstiče ponovno zapošljavanje nezaposlenih, zapošljavanje pripravnika, uvođenje poljoprivrede u ekonomski registar i samozapošljavanje. Programi najvećim delom sadrže zadatke sprovođenja donete, potom delegirane od strane centralne vlasti, koji se odnose na teritoriju Pokrajine. Ni ovaj pokrajinski organ ne uživa punu slobodu u pravnoj regulaciji i regulaciji finansijskih sredstava.

U smislu novog zakona o reformi državnog budžeta, lokalne samouprave od 2007. same naplaćuju poreze i takse koje sačinjavaju deo prihoda iz sopstvene ingerencije (porez na imovinu i takse koje se uplaćuju prilikom prodaje nekretnina). To je značilo dalje poboljšanje efikasnosti naplate poreza, što je inače na severnim teritorijama Vojvodine uvek bilo iznad proseka u Srbiji. Značaj ove promene do koje je došlo u sistemu oporezivanja pokazuje činjenica, da prihodi iz sopstvenih nadležnosti, koji potiču iz podeljenih ili prepuštenih poreza, sačinjavaju oko 35% prihoda lokalnih samouprava. Drugu trećinu prihoda lokalnih samouprava čine centralne budžetske subvencije, a treću trećinu lokalni porez na prihod. Nažalost, porezi i takse za sopstvene prihode, koji pogađaju preduzetništva, po proceni najvećeg broja lokalnih samouprava, ne mogu da se povišavaju, jer bi to moglo da odvrati investitore, drugim rečima, ovi prihodi ne mogu da budu povećani.

Najznačajnija velika preduzeća Pokrajine[10], na koja bi se praktično mogla oslanjati razvojna politika regiona, nalaze se prvenstveno u oblasti prerađivačke industrije, trgovine na veliko i malo, popravke motornih vozila, poljoprivrede i prerade nafte[11]. Prerađivačka industrija je 2005. godine davala posao za 42,3% zaposlenih, imala je u svom posedu 32,8% osnovnih sredstava, proizvela 29,9% ukupnog prihoda, dok je 37,4% prihoda preduzeća dao 69,2% gubitaka. Brojčano uzeto, najviše preduzeća ima u oblasti trgovine i popravke motornih vozila i popravke domaćih aparata (45,6%). Broj poljoprivrednih preduzeća je velik, ali na njih pada i 12,1% gubitaka.

Opštine Severne Vojvodine su nezadovoljne postignutim ekonomskim rezultatima. U Subotici, Bečeju, Senti i u Bačkoj Topoli lokalne samouprave su otvorile kancelarije za ekonomski razvoj, koje su pokrenule poslovne inkubatore, odredile su prostore pogodne za grinfild investicije, kao i poslovno–investicione zone, a takođe su olakšale pribavljanje dozvola potrebnih za pokretanje preduzeća. Zahvaljujući ovim merama, privreda Severne Vojvodine ima učinak koji nadmašuje prosek Srbije, ali su i krajnosti velike:

· Mali Iđoš je najnerazvijenija, a Subotica je opština koja nudi najveće šanse.
· Kanjiža je 2002. godine bila jedna od najbogatijih opština, ali je kasnije nadmašena učinkom Sente.

[8] U smislu člana 65 i 66 Zakona o nadležnostima , u formi prenetih nadležnosti Autonomna pokrajina Vojvodina na svojoj teritoriji reguliše, koordinira odnosno „nadzire politiku zapošljavanja". Centralnu ulogu i dalje igra Nacionalna služba za zapošljavanje, s tim da se kroz jednu regionalnu instiutuciju (Pokrajinska služba za zapošljavanje) odvija koordinacija rada dekoncentrisanih filijala, primena daljih samostalnih programa. Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine = Službeni Glasnik RS. Br. 99/09.

[9] Pokrajinski Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova

[10] Ako izdvojimo 10 preduzeća koja su najuspešnija u ostvarivanju prihoda, onda 2005. imamo sledeću sliku: *Carnex* Vrbas, *Matijević* Novi Sad, *Victoria group* Novi Sad, *Nectar* Bačka Palanka, *Aleva* Novi Kneževac, *Sojaprotein* Bečej, *Dijamant* Zrenjanin, *Sunce* Sombor, *Mlekara* Subotica, *Univerexport* Novi Sad, *Jaffa* Crvenka, šećerane: *Crvenka* Crvenka, *Šajkaška* Žabalj, *Bačka* Vrbas, *Donji Srem* Pećinci i *Jedinstvo* Kovačica. Podela najuspešnijih krupnih preduzeća: 5 iz prerađivačke industrije, 2 iz hemijske industrije, po jedno preduzeće iz industrije papira i grafičke industrije, jedno iz grane mašinske industrije. Među najvećim sistemima preduzeća Pokrajine ekonomska statistika analizira 7. Na prvom mestu dobro profilisanom razvojnom strategijom raspolažu: *Hemofarm* Vršac, *Sintelon* Bačka Palanka i a *Lafarge BFC* Beočin; među ovima se i na izvoz orijentišu: *Hemofarm* Vršac, *Sintelon* Bačka Palanka, i a *HIP Petrohemija* Pančevo. Najzad, sa nedovoljnom razvojnom mogućnošću ovamo se mogu još uvrstiti *Novkabel* Novi Sad, *Zastava* Sombor i *Hipol* Odžaci. Vidi: Osnovni pokazatelji poslovanja preduzeća po sektorima - 2005

[11] IZVRŠNO VEĆE AP VOJVODINE, Sekretarijat za privredu, ANALIZA VELIKIH INDUSTRIJSKIH SISTEMA U AP VOJVODINI, Novi Sad, decembar 2006. p. 13.

· Do značajnog pada u privrednim performansama došlo je ne samo u Kanjiškoj opštini (usled pravno–svojinskih komplikacija Keramike), već i u bačkotopolskoj opštini, ali je do smanjenja došlo i u svim ostalim opštinama.
· U regionu se ekonomski razvoj beleži jedino u Senti zahvaljujući dolasku privlačenju multinacionalnih firmi.
· Budžetski prihod opština po glavi stanovnika premašio je vojvođanski prosek jedino u Subotici.
· Prosečni prihod je, sa izuzetkom Sente i Bečeja, svugde bio niži od vojvođanskog proseka.
· U pogledu nivoa nacionalnog dohotka, Subotica, Bačka Topola, Kanjiža i Bečej bili su iznad proseka Vojvodine.

Sa problemom zaposlenosti tesno je povezan i nivo kvalifikovanosti stanovništva. Kvalifikaciona struktura populacije Srbije, unutar toga, pak, vojvođanskog stanovništva prošla je tokom protekle polovine veka kroz ogroman razvojni proces. Smanjenje proporcionalnog učešća nepismenih u Srbiji: 1921. godine stopa nepismenosti je bila 50,5%, a 2002. godine svega 3,6%. Promenu školovanosti populacije Mirnić (1998) analizira podelom na tri faze: prvo je realizovana izgradnja opšte obrazovne–školske mreže, potom u drugoj fazi je obezbeđena osnovna školovanost populacije, dok u trećoj fazi raste učešće populacije u srednjim i višim školama, što znači da se u društvu formira viša struktura kvalifikovanosti.

2. tabela: Statistike školske spreme vojvođanske populacije iznad 15 godina, 1953-2002

Popis stanovništva	Ukupno	Osnovna škola do 3. razreda	Osnovna škola 3. -7. razreda	Završena osnovna škola	Srednja škola	Viša škola, univerzitet
U apsolutnim ciframa:						
1953	1 268 302	349 959	711 889	88 171	105 473	6 982
1961	1 360 824	316 779	732 765	120 432	170 552	16 855
1971	1 539 760	273 735	689 037	234 398	293 871	43 356
1981	1 629 497	218 286	345 550	517 009	442 220	83 833
1991	1 627 459	171 056	373 723	411 552	537 333	120 689
2002	1 709 778	110 103	245 663	425 564	751 182	162 081
Procentualni sastav -%						
1953	100	27,6	56,1	7,0	8,4	0,6
1961	100	23,3	53,8	8,8	12,5	1,2
1971	100	17,8	44,7	15,2	19,1	2,8
1981	100	13,4	21,2	31,7	27,2	5,1
1991	100	10,5	23,0	25,3	33,0	7,4
2002	100	6,4	14,4	24,9	43,9	9,5

Izvor: Đurđev, 2007

Na teritoriji Vojvodine, obrazovanje je imalo ozbiljnu tradiciju već za vreme Monarhije, pa je zbog toga formiranje nivoa kvalifikovanosti moglo da bude karakterisano daleko povoljnijim vrednostima nego u središnjem delu Srbije. Prema podacima poslednjeg popisa stanovništva, u regionalnim poređenju, populacija Vojvodine raspolaže razvijenijom kvalifikacionom strukturom nego Centralna Srbija, odnosno Srbija u celini. Učešće nepismenih u stanovništvu starijem od 15 godina je niže (2,52%) nego u Srbiji (3,64%), ili Centralnoj Srbiji (4,05%). Završena osnovnoškolska sprema je za 1% viša nego u slučaju dve pomenute regije. Srednjoškolska sprema je bolja za nekih 3% od proseka zemlje i kvalifikacionog nivoa Centralne Srbije. Ali zato oblasti više spreme (viša škola, univerzitet) u slučaju Vojvodine uočavamo zaostajanje od 2%! U slučaju fakultetske spreme to je još izraženije! (4. dijagram).

4. dijagram: Struktura školovanosti stanovništva Srbije starijeg od 15 godina u teritorijalnom poređenju

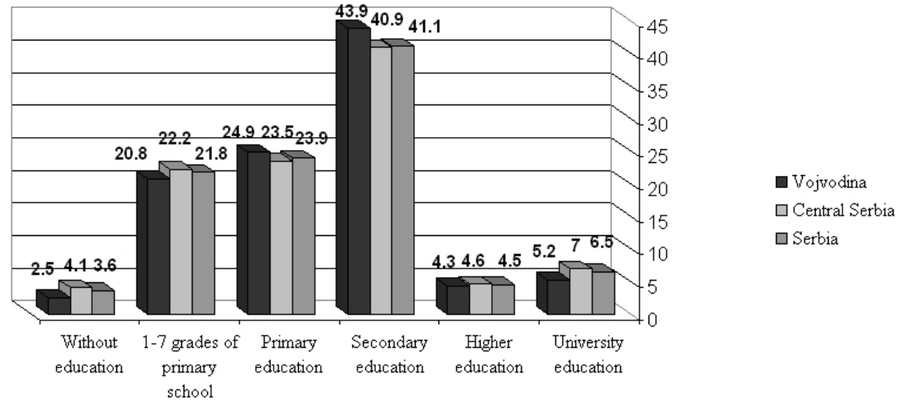

Izvor: Popis stanovništva, 2002.

Iz tabele 3, vidi se da su odstupanja u obrazovanju među etničkim zajednicama takođe vrlo izražena u populaciji regiona. Nedostaci u kvalifikacijama Mađara – u poređenju sa većinskom nacijom – najupadljiviji su u slučaju srednje i visokoškolske spreme. U oba slučaja zaostatak se može meriti obrazovnom proporcijom od približno 5% (srednje i visoko).[12] Učešće Mađara sa fakultetskom spremom u populaciji starijoj od 15 godina je niža za otprilike 3% u odnosu na većinsku naciju.

3. tabelat: Razlike u školovanosti među etničkim grupama u Srbiji - %

Nacionalne zajednice	Bez školske spreme	Do 3. razreda osnovne	Do 3–7 razreda osnovne	Završena osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	
Srpska	5,42	1,94	13,73	23,06	42,23	4,65	6,69
Crnogorska	2,49	0,95	5,00	16,83	48,14	8,72	16,35
Albanska	12,38	1,10	13,58	44,96	16,63	1,87	2,36
Mađarska	2,11	3,09	20,95	29,76	37,34	3,28	3,03
Hrvatska	2,08	2,40	22,91	27,81	38,77	3,06	2,84
Slovačka	1,60	1,70	22,82	31,99	34,87	2,99	3,20

Izvor: na osnovu UNDP Kajari, 2006.

Iz daljih, regionalno–teritorijalnih analiza vidi se, da u onim opštinama, gde ima jakih obrazovnih ustanova (srednje škole, fakultet), školska sprema stanovnika (čak i u opštinama sa apsolutnom mađarskom većinom od 80–90%) nadmašuje prosek u Vojvodini/Srbiji (npr. u slučaju osnovnoškolske spreme: Kanjiža, Bečej, Mali Iđoš, Ada). Mala trgovišta nemaju zadovoljavajuće srazmerno učešće na ostalim nivoima kvalifikovanosti. Subotica, kao čvorišna regija, regionalno središte Severne Vojvodine, svojom proporcijom stanovnika sa srednjom i visokom spremom prevazilazi vojvođanske podatke kvalifikovanosti. Istovremeno nije u stanju da dostigne takvu kvalifikacionu strukturu kao npr. region Južne Bačke, gde se učešće stanovnika sa univerzitetskom školskom spremom kreće oko (Univerzitet u Novom Sadu, drugi društveno–ekonomski razlozi).[13] U Vojvodini, u svim

[12] To se pokazuje i u slučaju ostalih nacionalnih manjina.

[13] U Srbiji su (prema tumačenju Strategije regionalnog razvoja Republike Srbije 2007–2012) NUTS 3 regioni su okruzi, koji su nosioci jasnih regionalnih razlika izričito u zavisnosti od postojanja univerzitetskih centara. Na nivou Srbije u Beogradu učešće osoba sa visokom školskom spremom iznosi 21% (U) žnoj Bačkoj 13%, u niškom okrugu 11,6m dok u okrugu Šumadije (zahvaljujući kragujevačkom univerzitetu) 9,5% stanovništva raspolaže visokom školskom spremom (*Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012.*).

regionima (okruzima – NUTS 3), sem Južne Bačke, učešće stanovnika koji imaju visoku školsku spremu ostaje ispod proseka zemlje. (4. tabela).

4. tabela: Školska sprema stanovnika starijih od 15 godina u severnovojvođanskom regionu izražena u relativnim brojkama

Region	Bez školske spreme	Do 3. razreda osnovne škole	4-7. razred	Završena osnovna škola	Srednja škola	Viša škola	Fakultet
Vojvodina	4,4	2,0	14,4	24,9	43,9	4,3	5,2
Severna Bačka	2,6	2,0	16,2	27,0	43,1	4,4	4,7
Severni Banat	3,5	3,5	2,8	18,8	39,4	3,8	3,6
Opštine							
Subotica	2,2	1,6	15,3	26,5	44,3	4,8	5,1
B. Topola	3,8	3,0	19,0	28,0	39,1	3,5	3,6
Mali Iđoš	3,5	3,1	17,2	29,3	41,0	3,0	2,6
Ada	2,2	2,6	20,6	28,8	38,5	3,8	3,1
Kanjiža	2,1	3,2	23,8	30,9	34,8	3,0	2,1
Senta	2,3	2,0	18,8	26,2	41,3	4,8	4,5
Čoka	2,7	4,5	24,3	27,9	35,1	2,9	2,2
Bečej	3,6	3,0	17,4	30,3	37,6	3,4	3,8

Izvor: Popis stanovništva, 2002.

U raspodeli prema starosti, i u slučaju pripadnika Srba i u slučaju Mađara, najvišom školskom spremom raspolaže starosna kategorija od 25–35 godina. Kako u teritorijalnom, tako u etničkom preseku, region Severne Vojvodine je nosilac razlika u školskoj spremi. U sledećim delovima poglavlja analiziram nedostatke obrazovnog sistema među uzrocima razlika.

U svojoj sadašnjoj institucionalnoj postavci, visoko školstvo u Srbiji iznosi na površinu regionalne razlike u obrazovnoj strukturi stanovništva. Već i visokoškolski kapaciteti Vojvodine, evidentirane na nivou Srbije kao razvijen (makro)region, pokazuju se kao nedovoljni spram nacionalnih, a pogotov spram međunarodnih pokazatelja. U Srbiji ima ukupno 7 državnih univerziteta. Ukupno brojno stanje studenata iznosi – prema podacima statističkog godišnjaka iz 2007. godine – 238 710 lica (školske 2006/07. godine). Broj profesora je 12 884 (od toga 8 150 predavača i 4 734 naučnih saradnika). Time je u Srbiji odnos nastavnik–student 1:29, što je jedan od najgorih pokazatelja u zemljama jugoistočne Evrope.[14] U Vojvodini je ovaj pokazatelj još nepovoljniji. Ukupno brojno stanje nastavnika u pokrajinskom visokom školstvu je 3 040 (sa 1 846 predavača, 1 194 saradnika), tako da je odnos 1:30. Broj istraživačkih institucija je u Srbiji iznosio 163 u 2005. godini. U Srednjoj Srbiji 141, dok je u Vojvodini delovalo svega 22 naučno–istraživačkih ustanova.[15] Od ovih su dve samostalne naučno–istraživačke ustanove, 5 predstavljaju jedinice istraživanja razvoja u preduzećima odnosno ustanovama i 15 su visokoškolski naučno–istraživački instituti.

U vojvođanskom visokom školstvu zapaža se ekspanzija u visokom školstvu počev od 1990–tih godina (od 1990–tih do danas broj studenata je porastao za 120%, sa radom su započeli brojni privatni fakulteti). Iza toga je od 2003. godine usledila kvalitativna promena koncepcije u skladu sa bolonjskim procesima (novi stručni odseci, sa fleksibilnim programima, skraćenje prosečnog roka sticanja diplome). U visokom školstvu u Pokrajini postoje razlike u podeli pojedinih naučnih oblasti među etničkim zajednicama (proporcionalno učešće društveno–humanističkih nauka je izrazito visoko, dok je u slučaju ostalih naučnih oblasti

[14] U Hrvatskoj i Sloveniji ovaj indikator je 1: 23, dok prosek OECD-a iznosi 1: 16. (*Ivošević – Miklavič*, 2009)

[15] U Srbiji Nacionalna služba za statistiku obrađuje statističke podatke u trodelnoj teritorijalnoj raspoređenosti: celina Srbije, zatim Srednja (ili Centralna) Srbija i Vojvodina.

karakteristična nesrazmerno mala zastupljenost). Karakteristično je za visoko školstvo vojvođanskog regiona da su ustanove koncentrisane u pokrajinskom glavnom gradu, uz marginalizaciju severnog dela regiona. Univerzitet u Novom Sadu može da doprinese podeli kapaciteta mreže visokog školstva sa 70,3%, dok Subotica sa svega 17,7% (Takács, 2009a).

Date regionalne perspektive ekonomskog razvoja na području razvitka visokoškolskog obrazovanja treba da premoste trostepenu „prepreku“ u Vojvodini (Takács, 2009b):

· Budući da u regionalnoj razvojnoj politici zemlje razvoj visokog školstva i osnivanje institucija nisu zastupljeni kao osnovni cilj, sa problemom treba da se izbori lokalno–regionalna elita.

· Pokrajinski regionalni organi treba da obezbede tesnu saradnju između visokog školstva i regionalnog razvoja, imajući u vidu da razvoj visokog školstva nije samo interna stvar upravljanja obrazovanjem, i da razvoj visokog školstva iziskuje intenzivniju međugransku koordinaciju.[16]

· Po osnivanju institucije na osnovu društvene potrebe, treba obezbediti njeno dugoročno funkcionisanje i adekvatno obavljanje zadataka vezanih za teritorijalni razvoj, budući da ona predstavlja (novi) element u sistemu inovacija, a za to, visokoškolstvo treba da ispuni daljnje zahteve. posebnu pažnju treba posvetiti istraživanju koja da bude adekvatno stimulisano, treba stvoriti tehnološke i ekonomske inovacije, podržavati organizovanu saradnju visokog školstva i privrede u teritorijalno decentralizovanoj visokoškolskoj sredini, gde je obezbeđen uravnotežen razvoj u oblasti podele rada, raspodele resursa i institucionalnih dimenzija (Horváth, 2003).

4. Stručno obrazovanje i zahtevi kompetencije na tržištu radne snage

Kompetencija je zahtev koji poslodavci jednoglasno postavljaju radnoj snazi. Obrazovni sistem ima zadatak da eliminiše, a nikako da uveća broj nezaposlenih stručnjaka. U stvaranju odgovarajućih, ljudskih stručnih kapaciteta potrebe tržišta treba da upravljaju obrazovnim sistemom. Ako uzmemo u obzir kakva potencijalna radna snaga izlazi iz stručnih srednjih škola i sa visokoškolskih ustanova, možemo konstatovati, da su zahtevi naših poslodavaca u odnosu na radnu snagu često irealni. Obrazovni sistem je manjkav, naše stručne srednje škole ne pripremaju učenike ni za rad, niti za nastavak školovanja. Razloge te manjkavosti treba da potražimo u neodgovarajućem nastavnom kadru i u zastarelim nastavnim programima (Gábrity Molnár, 2008). Primarni problemi srednjoškolskog obrazovanja: nedostatak stručne standardizacije (znanje + sposobnost), mnogo teorijske a malo praktične nastave, nepostojanje modernih struka, kruti nastavni planovi i programi.

Rezultati empirijskih istraživanja[17] potvrđuju relativnu nespremnost obrazovnih ustanova regiona spram očekivanja tržišta radne snage. U vojvođanskim ustanovama nedostaje aktivni školski menadžment i obrazovanje orijentisano na praksu (umesto konvencionalne srednjoškolske nastave). Za naše škole je karakterističan stav popunjavanja kapaciteta, odnosno za region je karakteristična neodgovarajuća regionalna stručna podela rada. Većina škola u našem regionu ne raspolaže jednostavnim i preglednim planom obrazovanja odraslih, prezentovanim u javnosti, a programi im deluju ad hok, često može da bude reči o edukaciji, stručnom obrazovanju isključivo školskog sistema, a unutar toga možemo da govorimo o prekvalifikaciji, produženom obrazovanju, dopunskom obrazovanju i specijalizaciji. Kontakti sa predstavnicima privrede, sa privrednim subjektima se gotovo uopšte ne neguju. U nekim slučajevima uspostavljaju se veze sa Nacionalnom službom za zapošljavanje radi organizovanja prekvalifikacije za nezaposlena lica u trajanju od nekoliko meseci. U slučaju škola, nema tržišnog ponašanja, zbog toga ostaju privrženi (od strane Ministarstva delegiranim) tradicijama, svojim uvreženim načinima obrazovanja po sistemu škola i nisu voljne da se otvore u pravcu edukacija koje mogu da se komercijalizuju mnogo lakše.

U Strategiji razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji[18] obrazovanje odraslih[19] znači formalno i neformalno obrazovno učešće svakog građanina iznad 18 godina bez statusa učenika ili studenta. Obrazovanje odraslih može da se odvija u formalnom i neformalnom, opštem i specijalizovanom, inicijalnom, kontinuiranom, redovnom i vanrednom obliku. Formalno obrazovanje se odvija unutar tradicionalnog školskog sistema, od osnovne škole pa sve do fakultetskog obrazovanja. Pod neformalnim obrazovanjem podrazumevamo svaki program i svaku obrazovnu aktivnost koja se dešava izvan tradicionalnog školskog sistema. Inicijalno obrazovanje je ono koje prethodi stupanju na tržište radne snage, odnosno pomaže prvo zapošljavanje. Kontinuirana edukacija je svako obrazovanje koje posle obaveznog obrazovanja pojedinac prihvata nakon stupanja na radno mesto: dalje obrazovanje, prekvalifikacija, sticanje novih veština.

[16] Uz pozivanje na Horvatove preporuke date u vezi sa mađarskom modernizacijom, odnosno visokoškolskog razvitka Mađarske (*Horváth*, 2003).

[17] Pozadina obrazovanja odraslih u školskoj mreži Severne Bačke: rezultati empirijskih istraživanja, 2008: urađeno uz koordinisanje Dr Iren Gabrić Molnar. Istraživanje je obavila istraživačka grupa subotičkog Regionalnog naučnog društva: Iren Gabrić Molnar, Kristina Kovač, Verona Molnar, Andraš Ric, Tinde Ric Denč, Šandor Šomođi, Eva Sidi, Zoltan Takač, Žofija Vereb Miškolci.

[18] Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji (2007) = Službeni Glansnik RS. Br. 1.

[19] U srpskoj terminologiji „obrazovanje odraslih” je zbirni naziv za više aktivnosti.

„Delatnost obrazovanja odraslih je prvenstveno usmerena na dve oblasti: na stručno obrazovanje (bilo da je reč o sticanju prve struke, ili o profesionalnoj korekciji, prekvalifikaciji i daljem obrazovanju, a što proističe iz pogrešnog, nedovoljnog obrazovanja) i na usvajanje elementarnih kompetencija (zahteva radnih mesta)". (Gábrity Molnár 2008b) U Srbiji/Vojvodini na polju reforme obrazovanja odraslih, državne obrazovne institucije su mahom još nepripremljene za ove zadatke, jer programi obrazovanja odraslih nisu dovoljno efikasni za organizovanje prekvalifikacija nezaposlenih. nisu dovoljno efikasne za organizovanje programa obrazovanja odraslih (Gábrity Molnár, 2009b). Široko primenjeno stručno obrazovanje, planiranje fleksibilnih praktičnih programa, inovativne ispravke obrazovnog sistema i revizija tržišnih potreba mogu da budu realizovani novim, u zakonskim okvirima sprovedenim modeliranjem obrazovanja odraslih. U Srbiji još uvek nedostaju operativni programi jedinstvene koncepcije učenja kroz čitav život, nema fleksibilnijeg, interdisciplinarnog obrazovnog pristupa, manjka tržišno strateško razmišljanje (Takács, 2009c). Kao opcionalne ustanove obrazovanja odraslih prvenstveno se označavaju srednjoškolske obrazovne ustanove (Gábrity Molnár, 2008b). Dalje mogućnosti: ustanove osnovnog obrazovanja koje rade sa odgovarajućim kapacitetima, ustanove visokog školstva, narodni univerziteti, otvoreni univerziteti, ekonomski subjekti, druge organizacije i ustanove.

5. Visokoškolske potrebe regije Severne Vojvodine

Mikroregion Severne Vojvodine je decenijama karakterisalo opadanje broja stanovnika, što znači da je odnos prirodnog opadanja populacije svuda bilo iznad vojvođanskog proseka. Naročito u opštinama Čoka, Mali Iđoš, Bačka Topola i Senta. Godišnje kretanje broja stanovnika po godinama pokazuje tabela br. 8. Brojčano opadanje stanovništva u opštinama je bez izuzetka kontinuirano, ali je to svojstveno i Pokrajini, i Srbiji. Iz promena u brojkama može se zaključiti, da je povećanje ljudskih resursa, moguće samo kroz školsku spremu i obrazovanje.

5. tabela: Kretanje broja stanovnika po opštinama 2002-2008.

	Ada	Čoka	Mali Iđoš	Kanjiža	Bečej	Subotica	B. Topola	Senta	Ukupno	Vojvodina	Srbija
2002			13.491	27.480		148.346	38.162		326.706	2.034.851	
2003			13.402	27.289		147.700	37.824		324.589	2.030.218	
2004			13.238	27.123		147.254	37.427		322.510	2.022.257	
2005			13.073	26.948		146.765	37.005		320.324	2.012.918	
2006			12.943	26.754		146.238	36.550		318.023	2.002.598	
2007			12.770	26.566		145.752	36.051		315.736	1.991.507	
2008			12.585	26.391		145.169	35.575		313.394	1.979.389	

Izvor: Tabela Regionalnog naučnog udruženja, 2010.

U Severnoj Vojvodini postoji težnja za osnivanjem fakulteta, ali se ovi procesi odvijaju sporo. Na položaj visokog školstva i osnovne pravce njegovog razvoja u velikoj meri utiče ona multietnička sredina, koja je izrazito karakteristična za ovaj region. Shodno našoj ranijoj hipotezi, u severnom delu Vojvodine budućnosti ima ono visoko školstvo koje bi se organizovalo u okvirima neke višejezične institucije.

Fundamentalna pitanja razvoja visokog školstva:

· Koliki manevarski prostor obezbeđuju regionalne (lokalne) kompetencije, nadležnosti i mehanizmi regulisanja resursa za mobilizaciju društveno–ekonomskih snaga i za inovativno učešće lokalno–regionalne elite?

· Šta može da bude osnova razvoja regiona u uslovima nepostojanja jedinstvenog nacionalnog visokog školstva regionalnog nivoa?

· Nadograđujući se na izmeštena odeljenja, da li može da se pokrene proces ozbiljnijeg, prekograničnog transfera znanja i razvoja regije?

· Uopšte, postoji li društveni konsensus, konsensus manjinskih zajednica po pitanju razvoja ustanova visokog školstva u regionu?

Upisnu kvotu u državnim institucijama svake godine određuje Ministarstvo prosvete. U Srbiji [20] je na osnovu statistike 1990. godine bilo 117.212 studenata, dok je do 2006. ova brojka udvostručena: 238.710. 1990. broj diplomaca je iznosio 15.368, a 200[illegible]9.406.

6. tabela: Raspodela broja studenata po univerzitetu u Srbiji - 2010[21]

	Naziv univerziteta na srpskom jeziku	Naziv univerziteta na mađarskom jeziku	Državni ili privatni	Broj studenata (zaokruženo, ili procenjeno)	Godina osnivanja (broj katedara)
1	Univerzitet u Beogradu	Belgrádi Egyetem	D	89,800	1905. (31)
2	Univerzitet u Novom Sadu	Újvidéki Egyetem	D	43,200	1960. (14=9+5)
3	Univerzitet u Nišu	Nisi Egyetem	D	26,270	1965. (11+2)
4	Megatrend Univerzitet	Megatrend Egyetem	P	5,000	2000. (5+2)
5	Univerzitet u Kragujevcu	Kragujeváci Egyetem	D	14,160	1976. (11)
6	Univerzitet u Prištini (Kosovska Mitrovica)	Pristinai Egyetem szerb nyelvű részlege Kosovska Mitrovicán	D	9,300	1969. (10)
7	Univerzitet Singidunum	Singidunum Egyetem	P	4,200	2005. (7+1+2)
8	Univerzitet Alfa (Braća Karić)	Alfa Egyetem (Braca Karic Egyetem)	P	5,000	1993. (6+1)
9	Univerzitet Union Beograd	Union Egyetem Beograd	P – akreditacija u toku	2,500	2005. (7+1)
10	Univerzitet umetnosti u Beogradu	Belgrádi Művészeti Egyetem	D	1,200 (procena)	1973. (4)
11	Evropski univerzitet	Európai Egyetem	P – akreditacija u toku	650	2000. (5+1)
12	Univerzitet u Novom Pazaru	Novi Pazari Egyetem	D	1,500	2006. (3)
13	Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru	Novi Pazari Nemzetközi Egyetem	P – akreditacija u toku	1,000 (procena)	2003. (5)
14	Akademija lepih umetnosti	Szépművészeti Akadémia Beográd	P	500 (procena)	1997.
15	Privredna akademija Novi Sad	Gazdasági Akadémia Újvidék	P	4,000	2000. (6+1)
16	Univerzitet Educons Sremska Kamenica	Educons Egyetem Sremska Kamenica	P – akreditacija u toku	1,720	2008 (5)
17	Univerzitet Metropolitan Beograd	Metropolitan Egyetem Beograd	P	1,300	2005 (4)
Ukupno				207,000	

Izvor: Iren Gabrić Molnar

Vlada opšte uverenje da je Univerzitet u Novom Sadu – u poređenju sa ostalim univerzitetima u Srbiji – u priličnoj meri uznapredovao u pogledu ostvarivanja reforme visokog školstva i akreditacije. Školske 2009/2010., Univerzitet u Novom Sadu je

[20] Broj stanovnika Srbije (bez Kosova) na osnovu popisa iz 2002. godine: 7 498 001.
[21] Izvor: http://www.studentskisvet.com/studije.php (2011-03-01)

na osnovnom stepenu imao 43414 studenata[22]. Na teret državnog budžeta upisalo se 26 985 – 62,12% studenata, dok je školarinu plaćalo 16 455 (37,88%) studenata. Na masteru je učilo 2 378 studenata, dok je doktorske kurseve pohađalo 954, većinom samofinansirajućih studenata. Školske 2008/09. godine diplomiralo je 4 500 studenata. Prosečno vreme studiranja onih koji su učili prema starim programima i na osnovu starih zakona iznosilo je 7,37 godina. Rok studiranja onih koji su studirali prema Bolonjskom sistemu znatno je kraći.

Na subotičkim odeljenjima Univerziteta u Novom Sadu je 2009. bilo ukupno 6 392 studenata. Ako se sabere kontingent od nekih 4000 studenata iz Zrenjanina, Sombora i Kikinde, nadalje 200 studenata upisanih na fakultet hortikulture u Mađarskoj, te otprilike (procenjeno) 300 studenata sa subotičkih privatnih univerziteta i fakulteta, region raspolaže sa približno 12 000 studenata. Karakteristično je za visoko školstvo Vojvodine da su ustanove koncentrisane u gčavnom gradu pokrajine, uz marginalizaciju severnog dela regiona. Univerzitet u Novom Sadu doprinosi podeli kapaciteta mreže visokog školstva sa 79,3%, dok Subotica samo sa 17,7%.

5.1. Obrazovna iskustva

Rezultati naših empirijskih istraživanja[23] potvrđuju relativnu nepripremljenost obrazovnih institucija regiona u odnosu na očekivanja tržišta radne snage. Vojvođanskim prosvetnim institucijama nedostaje aktivni školski menadžment i obrazovanje nije dovoljno praktično (umesto toga imamo konvencionalnu srednjoškolsku nastavu). Karakteristika naših škola je, prvenstveno da žele popunjavaju svoje kapaciteta, dok je za region karakteristična neodgovarajuća stručna podela rada.

Većina škola u regionu ne raspolaže jednostavnim i preglednim planom obrazovanja odraslih prezentovanim u javnosti, stiče se utisak da su im programi ad hok, obrazovanje jeste stručno, ali unutar toga prekvalifikacija, doškolovavanje i dopunsko obrazovanje, kao i specijalizacija su isključivo školastičkog karaktera. Sa predstavnicima privrede, ekonomskim subjektima institucije neguju neznatne kontakte. Održavaju se privremeni kontakti sa Nacionalnom službom za zapošljavanje, radi organizovanja prekvalifikacije u trajanju od nekoliko meseci za nezaposlena lica. U slučaju škola nedostaje tržišni oblik ponašanja, zbog toga su privrženi (od strane Ministarstva delegiranim) tradicijama, svojim uvreženim načinima obrazovanja po školskom sistemu i nisu otvoreni prema smerovima koji se mogu lakše „prodati“.

U promeni sistema do koje je došlo u zemljama Srednje i Istočne Evrope može da se prati struktura ekonomske transformacije, brzina kojom se odvijala i njen društveni efekat. Među promenama od presudnog je značaja tranformacija tržišta radne snage, prvenstveno u vezi sa kvantitativnom i kvalitativnom (stručnom) strukturom radne snage.

U Srbiji, u Vojvodini, a shodno tome i u Severnoj Vojvodini, strukturna promena zaposlenosti zavisi od faktora koji deluje u dva suprotna pravca: s jedne strane likvidacija (državnih) preduzeća, a s druge strane, rezultat nastanka novih preduzetništava. Prilikom strukturne transformacije privrede menja se i sastav tzv. „tržišno sposobnih“ struka, o čemu potencijalni zaposlenik treba da bude obavešten na vreme, jer to može da utiče na izbor struke kod mladih i na spremnost odraslih da se prekvalifikuju.

Paralelno sa ovakvim preobražajima, ono što je karakteristično za škole na severu Vojvodine nije praćenje potražnje, već i dalje popunjavanje kapaciteta. Smerovi se često otvaraju na osnovu sopstvenih kapaciteta u nastavnim kadrovima i na osnovu trenutno popularnih struka, ali ne shodno potrebama tržišta (poslodavaca). Pod tržišnom potražnjom škole najčešće se podrazumeva broj prijavljenih za struku i smatraju da je popularnost struka merilo tržišne sposobnosti škole, jer škola tako može da privlači sve širi krug učenika.

Prema onome što smo utvrdili, podela rada među srednjim školama regiona je na tom polju manjkava, usled čega struke se udvostručuju, a drugde kapaciteti često ostaju prazni. Srednje škole u Severnoj Vojvodini nemaju konzistentan, jednostavan (u smeru zainteresovanih publikovan), pregledan plan obrazovanja odraslih (prekvalifikacija, dalje obrazovanje, dopunsko obrazovanje, specijalizacija). U nedostatku adekvatnog zakona, obrazovanje odraslih zasad funkcioniše delimično izvan školskog sistema. Ako se od škole traži neko obrazovanje, onda one ad hok primaju privatne učenike, organizuju edukaciju, ali još nemaju sopstveni menadžment koji bi istupilo sa odgovarajućom ponudom. Državne srednje škole će uskoro doživeti intenzivni proces racionalizacije – redukcije, na čijem tragu će resursi biti preraspoređeni za potrebe obrazovanja odraslih. Očekuje se smanjenje brojnog stanja, naročito u slučaju onih, koji ne poseduju odgovarajuću kvalifikaciju i kompetenciju. Tržište rada će moći da zapo sli maturante koji su tek izašli iz škola, kao novu radnu snagu, u veoma maloj meri. Dugotrajno je vreme čekanja na zaposlenje, a često, potencijalni zaposlenici mogu da odgovoraju strukovnoj potražnji samo ako se prekvalifikuju. Naročito su opšti smerovi ti zbog kojih kasnije nastaje potreba za prekvalifikacijama, specijalizacijama shodno posebnim potrebama.

Problemi stručnog obrazovanja bi mogli da budu rešeni na lokalnim nivoima kroz dijalog nadležnih: između škola, državnih i privatnih ustanova, nezaposlenih, službi za zapošljavanje. Trenutno su škole i poslodavci retko u kontaktu, a i tada se to najčešće dešava na inicijativu tržišta radne snage, a ne škola. Škole i službe za zapošljavanje takođe „pregovaraju“ posebno, najčešće na inicijativu biroa rada. Nedostaje aktivni i otvoreni školski menadžment, zajednički plan prekvalifikacije nezaposlenih na tržištu radne snage, uprkos tome što je na dnevnom redu i potreba ne samo za opštim, već i za specijalizovanim i praktično orijentisanim obrazovanjem.

U regionu je povećana potražnja za ljudskim resursima koji poseduju specijalno stručno znanje sa fakultetskom spremom i sa praktičnim znanjem, ali je istovremeno prisutan jaz između srednjeg i fakultetskog obrazovanja.

Naglasak je na školovanju srednjeg stepena, koje je izgrađeno na zreloj, tradicionalnoj prosvetnoj mreži. Ova mreža bi u regionu trebala da odomaći prenošenje takvog specijalizovanog znanja, koji nadrasta sebe iznad nivoa dosadašnjeg konvencionalnog srednjoškolskog obrazovanja. Bilo bi važno da se što pre realizuje specijalizovana i ka praksi orijentisana obuka, koju su formulisali poslodavci, a takođe adekvatno pripremanje učenika za praktično orijentisano obrazovanje fakultetskog nivoa.

Čini se da je na tržištu radne snage Vojvodine zadovoljavajuće brojno stanje na području stručnog obrazovanja u oblasti zdravstva, ekonomije i informatike, ali u poljoprivredi istovremeno možemo da govorimo i o manjku i o višku stručnjaka, a to poljoprivreda treba da reši putem ekonomskog razvoja i potražnje radne snage izvan poljoprivrede. Imajući u vidu iskustva stečena u organizovanju obrazovanja, prednost u organizovanju daljeg usavršavanja i školovanja odraslih bi značile postojeće srednje škole i razvijeniji centri stručne obuke – radnički univerziteti. Oslanjanjem na ove institucije može da se organizuje delotvorno obrazovanje i dalje usavršavanje odraslih, a takođe i stručno savetodavanje, bilo u pravcu budućih učenika, bilo za one koji traže posao.

Reforma školstva nagoveštava da će u budućnosti srednja škola biti sve otvorenija, da će to biti moderno obrazovanje pomoću savremenih nastavnih sredstava i metoda. U ovom procesu važan korak predstavlja uspostavljanje veza sa sličnim nastavnim institucijama iz okolnih zemalja. Takve saradnje bi s jedne strane značile razmenu iskustava, a nastavnici i učenici bi mogli da steknu uvid u rezultate evropskih zemalja, a takođe i u život nastavnika i učenika. Zbog takvih zahteva važne su sledeće konstatacije:

· U Srbiji još nedostaju operativni programi jedinstvene koncepcije doživotnog učenja, nedostaje fleksibilniji, interdisciplinarni obrazovni pristup, tržišno strateško razmišljanje.

· Suprotno međunarodnim i domaćim očekivanjima, u Srbiji/Vojvodini su na planu reforme obrazovanja odraslih državne nastavne ustanove najvećim delom još nespremne za ove zadatke, naime, programi obrazovanja odraslih za organizovanje prekvalifikacije nezaposlenih nisu dovoljno efikasni.

· U isto vreme, poslodavci su nezadovoljni; prema njihovim iskustvima mladi kadrovi su nezainteresovani, nemaju dovoljno praktičnog znanja i treba da uzmu učešća u najmanje jednogodišnjoj, odnosno dvogodišnjoj specijalnoj edukaciji, da bi mogli da se uključe u radne procese.

· Obrazovni sistem je manjkav, srednje stručne škole ne pripremaju učenike ni za rad, niti da nastave školovanje.

· Zadatak je školovanja da prati zahteve privrede regiona, da na odgovarajući način tretira i definitivno eliminiše „produkciju“ nezaposlenih stručnjaka.

· Nezaobilazna je uloga tržišta, ekonomskih subjekata koji formiraju tržište; vrednosti u oblasti stručnog obrazovanja treba da budu uobličene na osnovu njihovog mišljenja i njihovih zahteva.

[22] Školske 2009/10. godine na stručne fakultete čiji je osnivač Pokrajina u prvu godinu se upisalo 9975 studenata, ali da bismo izračunali ukupno brojno stanje studenata trebali bismo da dodamo i broj studenata na privatnim fakultetima.

[23] Pozadina obrazovanja odraslih u školskoj mreži Severne Bačke: rezultati empirijskih istraživanja, 2008: urađeno uz koordinaciju Dr. Iren Gabrić Molnar. Istraživanje je obavila grupa istraživača subotičkog Regionalnog naučnog društva: Dr. Iren Gabrić Molnar, Dr. Šandor Šomođi, Zoltan Takač, Kristina Kovač, Verona Molnar, Andraš Ric, Tinde Ric Denč, Eva Siđi i Ofi Vereb Miškolci.

· Zadatak formalnih i neformalnih ustanova koje se bave obrazovanjem jeste obezbeđivanje kompetencije (znanje stranih jezika, korišćenje računara, timski rad), jer, pored formalnog školovanja (tradicionalna školska nastava) uloga treba da pripadne i neformalnom obrazovanju (izvan tradicionalnog školskog sistema), oblicima obrazovanja koji potpomažu ulazak radne snage na tržište, zapošljavanje i kontinuirano dalje usavršavanje, prekvalifikaciju i sticanje novih veština.

Na kraju se može istaći definicija osnovnih funkcija obrazovanja odraslih:

· Prva funkcija, *pomaganje u sticanju školske spreme i stručne kvalifikacije*, znači sticanje osnovnoškolske spreme i prve stručne kvalifikacije kod starosne kategorije od 16–29 godina.

· Druga glavna funkcija je *kontinuirano stručno obrazovanje*, odnosno pružanje pomoći u sticanju stručne kvalifikacije višeg stepena, na osnovu zahteva poslodavaca, što organizuje i potpomaže poslodavac.

· Treća najvažnija funkcija obrazovanja odraslih jeste da osoba stekne putem tzv. *edukacije koja pomaže zapošljavanje* (posebno za vreme trajanja nezaposlenosti), stručno znanje i kvalifikaciju koja će ga osposobiti za tržište rada. To može da bude usmereno i na prekvalifikaciju ili usavršavanje, a kao rezultat edukacije može se steći državno priznata kvalifikacija ili kvalifikacija za neki određeni radni zadatak (priučenost).

· Četvrta funkcija obrazovanja odraslih je da pomoću tzv. *dopunskih edukacija* pomogne uspeh stručnog obrazovanja, zapošljavanja, traženja posla, ili uspešniji rad na radnom mestu. Programska skala dopunskih edukacija je veoma široka: sticanje znanja orijentisanih na posao (izbor posla); sticanje opšteg znanja potrebnog za početak stručne obuke; saznanja za zapošljavanje/traženje posla; saznanja potrebnih za kvalitetnije obavljanje radnih zadataka (npr. znanje jezika, rad na računaru, savremena komunikaciona svojstva zaposlenih).

6. Rezime

6.1. Opšti zaključci[24]

· U promeni sistema do koje je došlo u zemljama Srednje i Istočne Evrope može da se prati struktura ekonomske transformacije, njena brzina i društveni efekti koje postiže. Među promenama po značaju je presudna transformacija tržišta rada. U Srbiji strukturna promena zaposlenosti zavisi od dva faktora koji deluju u suprotnim pravcima: s jedne strane ona je rezultat likvidacije (državnih) preduzeća, s druge pak strane nastanka novih preduzetništava. Prilikom strukturne promene privrede menja se i sastav tzv. „tržišno sposobnih“ struka, o čemu radnik treba da bude obavešten na vreme, jer to može da upliviše izbor struke kod mladih i spremnost za prekvalifikaciju odraslih.

· U izgradnji školske mreže u Vojvodini posebno dolazi do izražaja stav popunjavanja kapaciteta. Školski smerovi se često otvaraju na bazi interesovanja, ne u smislu tržišnih (poslodavačkih) potreba. Pod zahtevima tržišta, škole podrazumevaju što masovniji broj onih koji se prijavljuju za određenu struku i smatraju da što su popularniji odseci, to je škola tržišno sposobnija, jer tako može da drži u funkciji što širi krug učenika. U tom pogledu je prisutna manjkava podela rada među srednjim školama regiona, zbog čega se odseci udvostručavaju, dok drugde kapaciteti često ostaju prazni.

· Vojvođanske srednje škole nemaju plan obrazovanja odraslih orijentisan prema zainteresovanima (prekvalifikacija, usavršavanje, dopunska edukacija, specijalizacija). U nedostatku odgovarajućeg zakona, obrazovanje odraslih zasad funkcioniše ad hok. Ako se to traži od škole, ona će da primi privatne učesnika, ali škole nemaju sopstveni menadžment.

· U državnim srednjim školama će uskoro početi proces racionalizacije, koja se ogleda u novoj raspodeli novčanih sredstava namenjenih organizovanju obrazovanja odraslih. Očekuje se smanjenje broja zaposlenih, naročito u slučaju onih koji nemaju odgovarajuće kompetencije.

· Maturante koji su tek izašli iz škole tržište radne snage može da zaposli kao novu radnu snagu samo u maloj meri. Dugo je vreme čekanja namenjeno traženju posla i potencijalni radnici su u stanju da odgovore potražnji za strukom često samo ako se prekvalifikuju. Najčešće su opšte struke one kod kojih kasnije, zbog specijalnih potražnji, iniciraju prekvalifikacije, specijalnizacije.

· Problemi stručnog obrazovanja mogu da na lokalnom nivou budu rešeni kroz dijalog nadležnih: između škola, državnih i privatnih ustanova, nezaposlenih i službi za zapošljavanje. Retki su kontakti između škola i poslodavaca, a i tada najčešće na inicijativu tržišta radne snage, a ne škola. Škole i službe za zapošljavanje takođe vode povremene prilično neobavezne „pregovore“, najčešće na inicijativu biroa rada. Nedostaje aktivni i otvoreni školski menadžment.

[24] Vidi opširnije: *Képzetteké a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, Urednik.: Gábrity Molnár Irén, Izdavač: Regionális Tudományi Társaság, Subotica, 2008. 266 p.

· U regionu je porasla potražnja za ljudskim resursima sa fakultetskom spremom, koji raspolažu specijalnim stručnim znanjem, praktičnim znanjem. Postoji opšta potreba za specijalizovanim i praktično orijentisanim obrazovanjem.

· U Vojvodini je naglasak na obrazovanju srednjeg stepena, koje se nadograđuje na tradicionalnu prosvetnu mrežu. Bilo bi važno da se što pre ustanovi specijalizovano i praktično orijentisano obrazovanje, koje formulišu poslodavci. Sistem praktične edukacije može nužno da se organizuje, uprkos tome što se u Srbiji čeka i na zakonsko regulisanje funkcionisanja čitavog sistema: sistemi zahteva, sistem nastavnih planova, ličnih uslova, akreditovanja, sprovođenja ispita, diploma, njihovo povezivanje sa sistemom srednjih škola i visokog školstva.

· Čini se da je brojno stanje stručnjaka na vojvođanskom tržištu radne snage zadovoljavajuće u oblasti zdravstva, ekonomskih nauka i informatičkog i tehničkog obrazovanja, ali u poljoprivredi istovremeno možemo da govorimo i o nedostatku stručnjaka i o njihovom višku, kojih poljoprivreda treba da se reši putem ekonomskog razvitka i potražnjom radne snage izvan poljoprivrede. U poljoprivrednim preduzećima imamo velik broj nekvalifikovane radne snage. Njihove potrebe za daljim školovanjem nisu proverene, a njihovo eventualno uključivanje u dalje obrazovanje zavisi jedino od individualnih ambicija (nemaju ni podršku preduzeća).

· Postojeće srednje škole i razvijeniji centri stručnog obrazovanja – radnički univerziteti značili bi prednost u organizovanju usavršavanja, obrazovanja odraslih, s obzirom na iskustva koja imaju u organizovanju obrazovanja. Oslanjajući se na to, moguće je organizovati efikasno obrazovanje i usavršavanje odraslih, kao i stručni konsalting, bilo prema budućim učenicima, bilo prema onima koji traže posao.

· Bile bi važne prekogranične institucionalne veze – sa naglaskom na saradnji. Ove saradnje, s jedne strane, znače razmenu iskustava, a takođe i to, da nastavnici, učenici mogu da steknu uvid u rezultate evropskih zemalja, kao i u život nastavnika i učenika.

6.2. Konkretni zadaci

· Budući da srednje škole i visoko obrazovanje prirodno ustrojeni tako da obrazuju osobe koje će da se zaposle, često se ne stiče specijalizovana kvalifikacija. Tako se, na primer, dešava da se osobe sa ekonomskom, informatičkom i tehničkom kvalifikacijom zapošljavaju u poljoprivredi ili pružaju usluge preduzećima koja se bave poljoprivrednom proizvodnjom, a pri tome su im znanja iz ove oblasti manjkava.

· Procenom potrebe preduzeća, treba izmeniti dinamiku daljeg usavršavanja onih koji su u radnom odnosu, nadoknađivanje odgovarajuće stručne kvalifikacije, akreditacijom efikasnih edukativnih programa preko strukovnih organizacija. Menadžment ljudskih resursa vojvođanskih poslodavaca u preduzeća ne utvrđuje dovoljno efikasno zahteve za dopunama obrazovanja i za specijalizacijom.

· Za reformisanje vojvođanskog sistema obrazovanja odraslih, za planiranje profila dopunskog obrazovanja i prekvalifikacija, biće potreban kontinuiran kompetentan doprinos stručnog konsaltinga (koji deluje u stručnoj mreži).

· Za potencijal ljudskih resursa je neizostavno potrebno funkcionisanje jedne jedinstvene, fleksibilne i mobilne visokoškolske mreže. Među modalitete obrazovanja odraslih valja uvrstiti: prekvalifikaciju viška radne snage i osoba sa neodgovarajućom spremom, institucionalizaciju dopunskog obrazovanja, organizaciju daljeg obrazovanja utemeljivanjem racionalne, troškovno efikasne, fleksibilne obrazovne infrastrukture.

· U regionu bi trebalo da se osnuju fakulteti koji su višejezični, sa više odseka, sa obrazovanjem orijentisanom na praksu, kako bi mogli da nadoknade manjkavosti u ljudskim kapacitetima koje se javljaju decenijama unazad. Obrazovanje u nekim deficitarnim, praktično-orijentisanim visokoškolskim može da se ostvari i posredstvom međuregionalne, prekogranične saradnje fakulteta.

6.3. Preporuke

Nedostaci i zaostalost sistema obrazovanja odraslih iziskuje kompleksan pristup krugu problema. Sistem po sebi i organizacije koje sudeluju u sistemu treba da udovolje sledećim opštim ciljevima: principu kompetentnosti, orijentisanosti na praksu, ravnanje prema stanju na tržištu radne snage, zahtevima formiranja strukture stručnog obrazovanja. U oblikovanju, realizaciji razvojne politike, u funkcionisanju sistema treba da uzmu učešće predstavnici privrede i preduzetnika, strukovne interesne organizacije, komore, državni granski organi od nivoa ministarstava do lokalnih samouprava.

Pre nego što se izlože glavne crte najvažnijih zadataka u pespektivi i na srednjem nivou, valja naglasiti važnost nadziranja i usmeravanja kontinuiranih promena u interesu tržišno orijentisanog obrazovanja – edukovanja koje u svom središtu ima kvalitet. Potrebno je da se neprestano kontroliše:

· Da li odgovaraju kvalitativnim, sadržinskim, formalnim regulativama i kvalitativnim zahtevima,

· Da li je institucionalna infrastruktura odgovarajuća i

· Da li je adekvatna nastavnička kompetencija (stručna kompetencija, didaktička sprema, veština komunikacije, sposobnost učenja–usmeravanja uz podučavanje).

U interesu mogućeg susretanja dva puta, važno je da kontinuirano preispitujemo: jedno se ogleda u tome, da prilagođeno nastavnoj građi, obrazovne institucije definišu u posedu kakvih kompetencija, veština hoće da „otpusti“ svoje studente; druga pak, da privreda, lokalne samouprave i civilna sfera, te studenti, kao budući zaposleni i neka savetodavna firma zajednički definišu očekivanja, veštine, kompetencije na koje će se gradi edukativni program.

Korišćena literatura

1. ARANDARENKO, M. – OGNJENOVIĆ, K. (ured.) 2008: Reforma tržišta rada u Srbiji i Slovačkoj. Beograd: Ineko.

2. ARS 2009: *Anketa o radnoj snazi.* Saopštenje br. 155. Republički zavod za statistiku.

3. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2006b: Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RICZ ANDRÁS (ured.): Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 103-130.

4. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008: Oktatásunk látlelete. Újvidék – Szabadka, Fórum Könyvkiadó, Újvidék és Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.

5. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008b: A bolognai folyamat Szerbiában az Újvidéki Egyetem példáján. In: KOZMA TAMÁS – RÉBAY MAGDOLNA (ured.): *A bolognai folyamat Közép Európában.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 107-128.

6. GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2009b: Magyar közoktatási intézmények részvétele a vajdasági felnőttoktatásban. In: SARNYAI KÁROLY (ured.): Esélyt adó felnőttképzés. Magyarkanizsa, Cnesa Oktatási Művelődési Intézet. 21-32.

7. GREDELJ, S. 2006: Virtuelni povratak „četvrte“ i „pete“ generacije migranata. = *Filozofija i društvo*. 29. sz. 77-88. o.

8. ĐURĐEV, B. 2009: Ljudski resursi u Vojvodini = *CESS Magazin*. 16-17. sz. 18-21. o.

9. HORVÁTH GYULA 2003: Európai regionális politika. Budapest –Pécs: Dialóg Campus Kiadó.

10. IVOŠEVIĆ, VANJA – MIKLAVIČ, KLEMEN 2009: Financing higher education: comparative analysis. In: VUKASOVIĆ, MARTINA (ured.): Financing higher education in South-Eastern Europe: Albania, Croatia, Montenegro, Serbia, Slovenia. Belgrade, Centre for Education Policy. 64-110.

11. KAJÁRI KAROLINA 2006: Életminőség – humánháttér, kultúra. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RICZ ANDRÁS (ured.): Kistérségek életereje. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 72-82.

12. KINCSES ÁRON – TAKÁCS ZOLTÁN 2010: Szerb állampolgárok Magyarországon. In: Területi Statisztika. 13. (50.) évf. 2. sz. 2010. ISSN: 0018-7828. Ed: Kovács Tibor. Central Statistics Office, Hungary. pp. 182-197

13. *Képzetteké a jövő, A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*, Szerk.: Gábrity Molnár Irén, Kiadó: Regionális Tudományi Társaság, Szabadka 2008. 266 p.

14. MARJANOVIĆ, G. 2002: Nezaposlenost i tržište rada u privredi SR Jugoslavije = *Ekonomske teme*. 40. évf. 4. sz. 149-156.

15. MIRNICS KÁROLY 1998: A magyar kisebbség iskolázottsági szintje a Vajdaságban. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – MIRNICS ZSUZSA (ured.): *Vajdasági Útkereső.* Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság. 33-55. o.

16. NSZZ 2009: *Nezaposlenost i zapošljavanje u Republici Srbiji.* Saopštenje br. 85. Nacionalna služba za zapošljavanj

17. PAVLICA, B. 2005: Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. = *Međunarodni problemi.* 57. évf. 2. sz. 121-158.

18. ŠULJMANAC – ŠEĆEROV, M. – DURMAN, D. 2006: Zapošljavanje i zaposlenost u Vojvodini i kretanje na tržištu rada. = Zbornik Matice srpske za društvene nauke. 121 sz. 503-512. o.

19. STOJIĆ ATANASOV, G. 2004: Changes is the labour market – European Union and Serbia = Philosophy, Sociology and Psychology. 3. évf. 1. sz. 17-31.

20. TAKÁCS ZOLTÁN 2008b: A munkaerő-kompetencia és az oktatás viszonya. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – MIRNICS ZSUZSA (ured.): Regionális erőnlét – a humánerőforrás befolyása Vajdaságban. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság. 267-292.

21. TAKÁCS ZOLTÁN 2009b: A vajdasági magyarság multietnikai-nyelvi környezete. *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Rákóczi Napok nemzetközi tudományos konferenciája.* Beregszász, 2009. március 27-28.

Strateški dokumenti

Razvoj politike i strategije stručnog obrazovanja u Srbiji (2005)

Strategija naučnog i tehnološkog razvoja Republike Srbije za period od 2010. do 2015.

Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji (2006)

Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Republici Srbiji (2006)

Strategija regionalnog razvoja Republike Srbije za period od 2007 do 2012. godine

Statističke analize

Magyarságkutató Tudományos Társaság Archívuma, Szabadka

Nacionalna služba za zapošljavanje – NSZZ, 2010-2011.

Popis 2002. Beograd, Republički zavod za statistiku Srbije.

Statistički godišnjak Srbije 2002, 2010. Beograd, Republički zavod za statistiku Srbije.

Arhiv Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu, Novo Sad.

Udruženje građana „PROBITAS”
24000 Subotica
Tolstojeva 3.

www.probitas.rs
office@probitas.rs

Tel./fax: +381 (0)24 557 844